

ZAPISI IZ LJETOPIISA CRNOGORSKOG KNJAŽEVSKOG/KRALJEVSKOG VELIKOG SUDA

Čedomir Bogićević

This article analyses the most interesting factography from the life and work of the Montenegrin Great Court, as well as its composition, in the period from since founding in 1879 until its disappearance from the cultural and juristic scene, after the abolition and annexation of the Montenegrin state and its unification with Serbia in 1918.

Prolog

Velikim državnim reformama od 09. 03. 1890. g. dotadašnji Crnogorski Senat, kao najviši organ zakonodavne, upravne i sudske vlasti, zamijenjen je novim državnim organima – Državni savjet, Ministarstvo (Odjeljenja za šest upravnih oblasti) i Veliki sud.

Pravna priroda judikature Velikog suda, njegova unutrašnja organizacija i ustrojstvo, djelokrug rada i nadležnost, te materijalno-pravni i procesni izvori njegove judikature, detaljno su obrađeni u studiji pisca ovih redova: *Istorija crnogorskog sudstva*, 2019.

Veliki sud nastavlja slavnu tradiciju Praviteljstva suda crnogorskog i brdskog, Senata crnogorskog i brdskog, i Crnogorskog Senata, a njegov sastav čine najznamenitija imena crnogorske jurisprudencije, odnosno najbolji poznavaoци crnogorskog običajnog prava, čije sentencije izražavaju autohtonu, samoniklu, originernu i autentičnu, moralnu i socijalnu, samorodicu, koju su kovali najmudriji sinovi crnogorskog naroda, zdravim razumom, bistrom pameću i poštenim srcem, izražavajući samobitnu aksiologiju crnogorskog društva u zajednici sa najuzvišenijim vrijednostima pravne civilizacije naprednih naroda čovječanstva.

I Nekoliko slika iz albuma Velikog suda

Prvi školovani sastav sudija crnogorskog knjaževskog Velikog suda, koji su završili studije pravnih nauka, obrazovan je Ukazom knjaza Nikole I od 01. 01. 1903, (*Glas Crnogorca*, br. 1 od 01. januara 1903). U njegov sastav ušli su: predsjednik Velikog suda – *dr Ignacije Bakotić* i članovi: *dr Lazar Tomanović*, *Labud Gojnić*, *Miloš Đ. Šaulić* i *dr Milo Dožić*.

*

Konstituisanje Velikog suda postavljenog 01. 01. 1903, izvršeno je na svečanoj sednici od 07. januara 1903. – *Licem na Jovandan*.¹ Svečanoj sjednici pored predsjednika i članova novokonstituisanog sastava Velikog suda prisustvovali su i bivši članovi tog Suda, svi ministri – članovi Ministarskog Savjeta, ministar pravde – *dr Lujo Vojnović* i drugi visoki državni činovnici. Predsjednik i članovi Velikog suda položili su zakletvu pred ministrom pravde, uputili telegram Knjazu Gospodaru Nikoli I Petroviću, a zatim uputili telegram čestitku – zahvalnicu Knjazu prijestolonasljedniku Danilu I.

¹ *Glas Crnogorca*, br. 3 od 11. januara 1903.

Interesantno je da je samo dvije neđelje ranije od donošenja Ukaza kojim postavlja novi sastav Velikog suda, knjaz Nikola I primio u audijencu ranije članove Velikog suda i odao im priznanje za njihov rad, ne nagovještavajući da će uskoro biti zamijenjeni drugim, zbog čega na svečanoj šednici od 07. januara 1903, prilikom konstitucije novoizabranog sastava Velikog suda, niko od njegovih bivših članova nije došao na svečanu šednicu, osim serdara Jagoša Radovića.

*

Prije nego što je svojom proklamacijom saopštio da će pristupiti donošenju pisanog crnogorskog Ustava (donijetog 06/19. decembra 1905), knjaz Nikola I Petrović zatražio je od Velikog suda *mišljenje* o tome da li treba donositi ustav. U tom smislu on je posetio Veliki sud i razgovarao sa njegovim članovima o pitanjima crnogorskog ustava. Tu su bili prisutni dr Lazar Tomanović, Labud Gojnić, Milo Dožić i Risto Popović. Svi su odrečno odgovorili da ustav u ovom političkom trenutku nije potreban i da se s tim zadocnilo. Sam dr L. Tomanović je na ovo pitanje odgovorio: *Bože sačuvaj. Kome dođe na um ta misao.*²

Članovi Velikog suda smatrali su da je dovoljno, u datim društvenim okolnostima, donijeti posebni organski zakon kojim bi se uredio poslovni red u Narodnoj skupštini, a da Crna Gora ima ustav u materijalnom smislu kojeg su činili Stega (1796), Zakonik Obšči Crnogorski i Brdski (1798), Danilov Zakonik (1855), Opšti imovinski Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru (1888), pravni običaji o upravljanju zemljom, odluke Senata i presude sudova, organski zakoni o knjaževskoj Vladi, sudskoj vlasti i državnoj upravi, donijeti tokom 1879. i u Nikoljdanskim reformama (1902).

Gledište Velikog suda je bilo dalekovidno. Članovi Velikog suda su znali da će se ustanove crnogorskog ustava iskoristiti,

² Vidi: dr Lazar Tomanović, *Iz mojih uspomena*, (memoarski zapisi, 1921)

pod vidom parlamentarizma, za rušenje crnogorske države i detronizacije dinastije Petrovića, što se kasnije obistinilo preko Bombaškog procesa, 1907, Kolašinskog procesa (1908) i Podgoričke skupštine (1918), na kojoj je donijeta protivustavna i nelegalna odluka o nestanku crnogorske države i njenom prisajedinjenju Kraljevini Srbiji. Knjaz Nikola I nije povjerio ni jednom od poznatih i priznatih crnogorskih pravnika da radi na donošenju ustava, već je za tu stvar zadužio beogradskog novinaru i avanturistu gđina Stevana Ćurčića, dok je sami tekst oktroisanog Ustava bio kompilacija ustavnih rješenja iz Ustava za Knjaževinu Srbiju, iz 1869.

*

Kako su se bili umnožili zahtjevi Crnogoraca da Knjaz rješava njihove sporove, iako su bili obrazovani posebni sudovi, morale su se odrediti granice za *pristup Knjazu*, zbog čega su ministarskom *Naredbom o pristupanju Nj. V. Gospodaru radi sudskih poslova* od 14. decembra 1896, uvedena pravila, kojima se ovo pravo pod utvrđenim uslovima dozvoljava. Gospodaru se nije moglo pristupiti *sa parnicom koja nije izviđena i svršena u Velikom sudu. Parnice koje su prošle sve sudske instance, pa i kroz Veliki sud, a svuda su jednako presuđene, ne mogu se više podnositi Nj. V. Knjazu.*

Parnice za koje je prošao jedan mjesec od kada je Veliki sud presudio, smatraju se kao *neporečne* (pravosnažne) pa ne mogu biti ni predmet preispitivanja od strane Knjaza.

Pred Knjazom se nijesu mogle iznositi parnice o rđavim riječima i psovka, bračne parnice ukoliko su podvrgnute crkvenom suđenju i određene parnice o vanbračnoj deci.

Bio je određen dan – *subota*, kad Knjaz može primati izviđanja u sudskim stvarima, osim za vrijeme godišnjeg odmora ili spriječenosti.

*

Uviđevši izvjesne *znake nepoštovanja* viših sudova, a naročito Velikog suda u postupcima procesne komunikacije između nižih i viših sudskih instanci, crnogorski ministar pravde *dr Lujo Vojnović*, donosi *Naredbu o dužnom poštovanju nižih sudova naspram Velikog suda* (br. 963 od 21. marta 1903). U naredbi se ističe da je Veliki sud, *hijerarhično najveća sudska vlast u zemlji*, i u tom smislu naređuje: *Svi sudovi imaju primati primjedbe Velikog suda sa dužnim poštovanjem, kao primjedbe najvišeg suda u državi, kome je data vlast ne samo da ukida presude nižih sudova, nego i da održi jedinstvo judikature u našem pravosuđu i da u krugu svoga djelovanja pazi da se pravda izriče po slovu i duhu zakona. Svi su sudovi ujedno dužni da tačno i savjesno izvršuju sve naredbe Velikog suda koje ovaj, u krugu svoga rada, izreče i koje su potrebne da se pomenute svrhe postignu.*

*

Veliki sud uređivao je u okviru svojih *vanpravnih ingerencija* mnoge aspekte socijalnoga života. U tom smislu, on putem naredbi materijalnopravno uređuje pravila o vladanju raspuštenica (br. 483 od 11. 06. 1879), o rasipništvu (br. 1522 od 28. 11. 1886), o kažnjavanju lupeža (01/13. mart 1881), o pravu preče kupovine nepokretnosti (08/20. maj 1881.), o zabrani nošenja raskošnoga odijela i naplati veresije za izlišne stvari (br. 747 od 21. juna 1888), pravne poslove s inostranstvom (br. 1523 od 30. 11. 1880), o starateljstvu nad maloljetnicima (27. 03/08. 04. 1884), o zabrani raspolaganja darovanom zemljom (29. 01. 1887), o uslovima pod kojima se mogu prodavati darovane zemlje (27. 01 i 05. 04. 1893) i dr.

*

Veliki sud imao je i prerogative *autentične interpretacije (tumačenja) zakona*. U tom smislu posebno se ističu: Naredba o tumačenju odredbe člana 10. stav 1 *Zakona o vanbračnoj deci* od 30. marta 1894, koja je izdata pod br. 437 od 29. novembra 1889; Naredba o tumačenju člana 40 *Zakona o činovnicima građanskog reda* (1902), br. 1032 od 31. oktobra 1908; Raspis Velikog suda o tumačenju člana 28 *Zakona o činovnicima građanskog reda* br. 1291 od 12. maja 1905. Naročito je interesantno tumačenje Velikog suda zauzeto na traženje ministra pravde, a koje je utvrđeno pod br. 505 od 29. marta 1903, u vezi s pitanjem prava sticanja vlastine na nepokretnosti po nedržavljanima (strancima) u Crnoj Gori. Ovo mišljenje, kao autentični oblik tumačenja člana 63 Opšteg imovinskog Zakonika za Knjaževinu Crnu Goru, izražava stav da pravo na nepokretnosti u Crnoj Gori mogu samo imati crnogorski podanici (državljeni), a ne inostranci. Ovo mišljenje (DACG, Min. pravde, fasc. 28–33), dao je Veliki sud u sastavu: dr I. Bakotić, predsjednik i članovi: dr L. Tomanović, L. Gojnić, M. Šaulić i M. Dožić, te dr S. Knežević, šef odjeljenja u Velikom sudu sa savjetujućim glasom.

Zapaža se veliko znanje i široka pravnička kultura Velikog suda, koji je zakonske odredbe tumačio polazeći od istorijskog i sistematskog metoda, i na temelju teleološke doktrine tražeći aktuelni i savremeni smisao pravne norme, kao izraz logičkog i racionalnog promišljanja, pri čemu svaka ekstenzivna forma interpretacije mora biti i restriktivna jer *sudija ne može izvući iz zakona više nego što je zakonodavac u njega stavio*.

*

Jedan od izrazitih oblika *sudske interpretacije kaznenog prava* od strane Velikog suda jeste i primjena običajnoga prava u vezi s vrstama osuda po inkriminacijama ubistva, *đe se kao izvršioци takvih djela pojavljuju žene*.

Prema Zakoniku Knjaza Danila iz 1855, za ubistvo iz umišljaja (*hoteći*) bila je propisana smrtna kazna, mušketanjem. U slučaju Ike, udove pok. Lazara Delibašića (sentencija Velikog suda, objavljena u *Glasu Crnogorca*, br. 20 od 20. 05. 1886) i u slučaju Miluše, šćeri Mijata Vukotića, (presuda Velikog suda br. 55 od 30. januara 1879), koje su lišile života svoje muževe, Veliki sud im je umjesto smrtno kazne izrekao vječitu robiju. Uvaženi i priznati poznavalac crnogorskog krivičnog prava i njegove istorije, *dr Svetislav Marinović*, pruža ovakvo objašnjenje:

Pravniku koji nije proučavao života crnogorskoga, koji ne poznaje običaja ni osobina našega naroda, biće te dvije presude malo čudnovate. Znajući da u Crnoj Gori postoji smrtna kazna, on će se pitati, ako je već nepunoljetnu Milušu mogla obići krajna odmazda, kako da Ike Delibašića nije osuđena na smrt? Olakšice njenom zvjerskom činu nema nikakve, a otežice su sve tu. Poslije ubistva svoga roditelja, paricidija, uzima se da je nejteže ubistvo svoga muže ili svoje žene. A Ike je ubila svoga muža, s kojim je toliko godina u miru živjela i četvoro djece izrodila, ubila ga je u vrijeme kad bi trebalo da je najnježnija prema njemu, umlatila ga je sjekirirom, tako reći na bonoj postelji. Pa što da se kučka ne ubije? – Crnogorsko suđenje vrlo je nježno prema ženskoj strani; nježnijega, galantnijega suđenja nema ni u jednog naroda, no što je do skora bilo u nas. To neka uzme u obzir Dora d Istorija, pa će nam zaista oprostiti naše temmes mulets radi kojih nas je korila najgrđim varvarizmom. No, u ovom slučaju nije suđenje bilo rukovođeno obzirima nježnosti, nijesu obziri u osuđenici, no u onima koji bi imali da izvrše presudu. U Crnoj Gori nema drugog načina smrtno kazne do strijeljanja. A Crnogorcju je zazorno dići oružje na ženu. Zato se Ike osuđila samo na vječitu robiju. (Vidi dr S. Marinović, R. Vukotić, M. Dakić, Crnogorsko sudstvo kroz istoriju, Cetinje, 1998, str. 1011)

*

Sudski odmori u Velikom sudu – tzv. *ljetnje vakacije Velikog suda* bile su uređene Naredbom ministra pravde od 26. juna 1899. Naredbom se odlučuje da glavni odmor Velikog suda traje od Petrova-dne do Velikog Gospođina-dne, tj. od 29. juna do 15. avgusta svake godine. Za vrijeme trajanja Velikog ljetnjeg odmora u Velikom sudu ostajao je samo po jedan sudija „ako bi se što izvanredno dogodilo, kao: ubistvo...“ Taj sudija (dežurni sudija) nikako se nije mogao baviti primanjem parničara, ni bilo kakvim drugim suđenjem.

*

Zapažajući da sudije u svojoj praksi često ispoljavaju ljutinu kojom samounižavaju sebe ili obručavaju parničare, *Naredbom ministra pravde sudijama o načinu ponašanja u sudu i odnosu prema strankama u sporu* od 08. avgusta 1896, upozoravaju se na dostojnost sudskog ponašanja sve sudije i u tom smislu zaključuje:

Sudija koji znade, ljubi i poštuje svoje znanje, koji umije da mu cijeni visoki značaj, treba da u svakom saobraćaju sa strankama postupa hladnokrvno, da govori razborito i umjereno, da se dobro čuva od svakog i najmanjeg pojavljivanja ljutine i omalovažavanja, pa makar i naspram nepristojnog čeljadeta... ko bi god protiv ovoga postupa, starješina ga je, poslije uzaludne opomene, dužan javiti višoj Vladi kojoj će odgovarati, inače će odgovornost i na njega pasti.

*

Dužnost *sekretara Velikog suda* obavljala su poznata imena crnogorske pravne znanosti. Između ostalih: *Gavro Vuković, Milo Dožić, Ljubomir Bakić, dr Sekula Drljević, Novak Kovačević, Jovan Đurašković, Vukašin Vukašinović, Ljubomir*

Glomazić, Stevo Gregović, dr Dušan Martinović, Krsto Topalović, dr Dušan Matanović, Mihailo Ivanović, Petar Pejanović, Milan Kontić, Vuksan Dedović, Petar Marković, dr Đorđe Martinović, Staniša Ilijić, dr Dušan Kolarević, Gavrilo Cerović, Petar Plamenac, Đukan Spasojević, Savo Fatić, Marko Jovićević, Nikola Dekleva, Vladimir Popović, Ilija Ljumović, Veljko Popović i dr.

Kako smo naprijed istakli, u slučaju podijeljenog broja glasova, u krivičnim ili građanskim stvarima u Velikom sudu učešće je uzimao *sekretar* Velikog suda s pravnim položajem dopunskog sudije – votanta, koji je „lomio“ sentencije (presude). Veliki sud je imao po dva sekretara – I i II klase. Svi oni kasnije zauzimali su visoka mjesta u državnoj hijerarhiji – sekretari ili članovi Državnog Savjeta, ministri pravde ili drugih resora, predsjednici oblasnih sudova, sudije Velikog suda i sl.

*

Veliki sud imao je posebne ingerencije, vezane za *legislativu* tokom zakonotvornog procesa. Nijedan zakonodavni projekat koji je razmatrao Državni Savjet, nije mogao biti pretrešen niti ući u proceduru za donošenje i promulgaciju kod Narodne skupštine, odnosno Knjaza Gospodara, ako o njemu svoje mišljenje nije dao Veliki sud. Ovo pitanje je bilo uređeno opštim aktima o poslovnom redu Državnog Savjeta. Svaka paralela ili komparacija istraživanja s ulogom današnjeg Vrhovnog suda u pitanjima zakonodavnog uređenja brojnih oblasti društvenog života je izlišna.

*

Na svečanostima i prijemima službene i diplomatske prirode, članovi Velikog suda uživali su osobitu protokolarnu naklonost, uvaženje i prvijenstvo.

*

Za članove Odbora (Komisije) za pretresanje cijele osnove OIZ-a, iz reda Velikog suda, V. Bogišić je govorio: „Jagoš Radović predstavlja čovjeka bliska narodu – što se tiče znanja može se ravnati s bilo kojim Crnogorcem po prirodnoj bistrini. Vojvoda Matanović, iskusni starac (70) poznaje Crnu Goru i njene običaje i potrebe al’ je i čovjek upoznat s evropskom stvarnošću. G. Vuković je sin vojvode velikog plemena Vasojevića, završio pravo u Beogradu i bio sekretar Velikog suda.“

Knjaz Nikola je Bogišiću dao punu disciplinsku vlast nad navedenim članovima Komisije i da ih nije puštao ni na poziv gđina Boža Petrovića, predsjednika Velikog suda i Državnog Savjeta. Ta njihova tačnost, disciplina i urednost u praćenju rada dovela je do toga „da ih na Cetinju proglase učenicima profesora Bogišića.“

„To su bile pametne i iskusne ličnosti... što su shvatali najfinije finese pravila i znali jasno da daju svoje mišljenje o njihovoj primjenljivosti u crnogorskim okolnostima...“ (V. Bogišić, Izvještaj Ministru prosvjete Rusije, 15/27. 05. 1882).

II *Predsjednici Velikog suda (1879–1918)*

(dato u hronološkom nizu)

G-din Božo PETROVIĆ NJEGOŠ

Rođen je 05. 01. 1846. u Njegušima. Bio je crnogorski vojvoda, senator i predsjednik Senata i prvi predsjednik Državnog Savjeta. Nasljednik crnogorskoga prijestola do rođenja knjaževića – princa Danila, sina knjaza Nikole Petra I Petrovića.

Prvi predsjednik Velikog suda poslije velikih državnih reformi (1879–1872). Školovao se u Parizu 1858–1867. Na dužnosti predsjednika Senata proveo od 1868–1878. Komandovao Južnim

frontom crnogorskih snaga u oslobodilačkom ratu 1876. do 1878. Predsjednik crnogorske Vlade 1879–1905. Guverner Skadra 1915. g. Zatočen nakon Božićnog ustanka u Kazneni zatvor Jusovača u Podgorici i interniran u Sarajevo.

Preminuo u Nikšiću, 1929.

*

Vojvoda Đuro MATANOVIĆ

Rođen je u Podbukovici, Čeklići, 1825. Vojvoda i senator. Zbog izrazite hrabrosti i oštroumnosti postavljen od strane knjaza Danila za plemenskog kapetana. Istakao se u bici na Grahovcu, 1858. kada je odlikovan zvanjem vojvode.

Predsjednik Velikog suda od 1882. Izvjestitelj za Bogišićev Upitnik o običajnom pravu za Katunsku nahiju i član Odbora za pretresanje i pregledanje cjelokupne osnove Opšteg imovinskog Zakonika (1888). Član Financijalnog odbora u reformama državnih finansija od 1868. Upravitelj – ministar crnogorskih finansija. Član više diplomatskih misija.

Preminuo na Cetinju, 16. 06. 1900.

*

Vojvoda Đuro CEROVIĆ

Rođen 1840. Vojvoda i senator. Sin proslavljenoga vojvode, senatora i junaka Novice Cerovića. Bio je mudar, razborit i pametan. Povjeravane su mu odgovorne državne dužnosti.

Član Financijalnog odbora u reformama državnih finansija od 1868. Ministar finansija od 1874. Predsjednik knjaževskog Velikog suda 1888–1902, kad je penzionisan. Izvjestitelj za Bogišićev Upitnik o običajnom pravu za Drobunjake. Biran kao narodni poslanik u Narodnu skupštinu Knjaževstva Crnogorskog, koja je primila Ustav za Knjaževinu Crnu Goru 1905.

Preminuo u Nikšiću, 1919.

*

dr Ignacij (Ignjat) BAKOTIĆ

Rođen u Kaštel Gomilici 1835. Gimnaziju svršio u Splitu, a Pravni fakultet u Padovi. Advokat. Doktor pravnih nauka.

Prvi je predsjednik crnogorskog Velikog suda iz reda školovanih pravnikâ, imenovan Ukazom Knjaza Nikole I (*Glas Crnogorca*, br. 1 od 01. 01. 1903) nakon novog zakonodavnog ustrojstva sudske vlasti (*Nikoljdanske reforme*, 06/19. 12. 1902). Na ovoj dužnosti ostao do 12. aprila iste godine, jer mu nije odobreno dopuštenje austrijskih vlasti za dalji rad u crnogorskoj državnoj službi.

Njegov sin dr Lujo Bakotić, proveo u crnogorskoj državnoj službi radeći na pripremama Nikoljdanskih sudskih i upravnih reformi 1902.

Objavio više radova, a među njima je najpoznatiji: *I partiti in Dalmazia* (Split 1861)

Preminuo u Sinju, 1906.

*

dr Lazar TOMANOVIĆ

Rođen u Lepetanima, 30. 03. 1845. Osnovnu školu završio u Herceg Novom. Gimnaziju počeo u Zadru, a završio u Novom Sadu 1869. Pravne nauke studirao u Bidimpešti i Gracu 1870–1874. Doktorat pravnih nauka stekao u Gracu. Poliglota. Sudija Velikog suda 1903–1905 i predsjednik Velikog suda 1905–1907 i 1912–1913. Predsjednik crnogorske Vlade (Ministarskog savjeta), ministar pravde i ministar inostranih djela u periodima od 1907–1912.

Književnik, publicista i istoriograf.

Poznatija su mu djela: *Petar II Petrović Njegoš kao vladalac* (1896); *Ivan Crnojević – Gospodar zetski* (1900); *Dogadjaji u Boki Kotorskoj 1797–1814*. (1922) i memoarski rukopisi *Iz mog ministროvanja* (1921).

Preminuo u Herceg Novom, 02. 11. 1932.

*

Labud GOJNIĆ

Rođen je u Brčelima, Crmnica, 15. 05. 1865. Pohađao gimnaziju na Cetinju, a maturirao u Novom Sadu 1889. Pravni fakultet u Beogradu završio 1893. Nalazio se na dužnosti sekretara Velikog suda (1893), predsjednika Okružnog suda u Viru od 1897, a potom sudije Velikog suda 1903–1906. Predsjednik Velikog suda 1908–1911. i ministar unutrašnjih djela 1905–1906. i 1913–1914. Predsjednik Crnogorske narodne skupštine 1907–1908. Predsjednik Naročitog suda za suđenje anarhističkih zločina koji je sudio u poznatom Bombaškom procesu, 1908.

Član Akademskog društva za međunarodnu istoriju u Parizu, koja ga je odlikovala zlatnom medaljom i član Latinske akademije nauka, umjetnosti i beletristike u Parizu. Učesnik balkanskih i Prvog svjetskog rata. Objavio više stručnih radova iz prava, književnosti i publicistike.

Premينو u Crmnici, 16. 01. 1916.

*

dr Milo DOŽIĆ

Rođen u Donjoj Morači 1869. Završio Pravni fakultet u Beogradu 1896. Doktorat pravnih nauka stekao u Atini 1909. Sekretar Velikog suda 1899–1903. Sudija Velikog suda 1903–1904; 1906–1907 i 1913. Predsjednik Velikog suda od 1915. Ministar pravde u crnogorskoj Vladi 1905/1906. i 1911/1912, predsjednik Ministarskog savjeta, ministar inostranih djela i zastupnik ministra prosvjete i crkvenih djela (1906).

Narodni poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore, 1906. i predsjednik Narodne skupštine Kraljevine Crne Gore, 1910.

Odlikovao Danilovim ordenom svih stepena, te medaljom Akademskog društva za međunarodnu istoriju u Parizi, čiji je bio član, crnogorskim senatskim grbom i pravom nošenja sablje.

Premينو u Podgorici, 1919.

III Članovi – Sudije Velikog suda 1879–1918

(dato u abecednom nizu)

Mitar BAKIĆ

Rođen u Zabrdju, Andrijevića, 1852. Sin vasađevičkog kapetana, prvaka i junaka Zarije. Diplomata i istoričar. Završio bogosloviju na Cetinju i Duhovnu akademiju u Kijevu. Profesor Bogoslovske škole na Cetinju. Sudija Velikog suda (1809), sekretar Ministarstva inostranih djela i opunomoćeni ministar Crne Gore u Carigradu 1896–1903.

Preminuo u Carigradu, 1903.

*

Ljubomir BAKIĆ

Rođen u Zabrdju, Andrijevića, 1877. Osnovnu školu završio u rodnom mjestu, a gimnaziju i pravni fakultet u Beogradu. Po povratku u Crnu Goru postavljen za sekretara Velikog suda na Cetinju (1905), a potom bio sudija Oblasnog suda u Podgorici. Sekretar Državnog Savjeta. Član Velikog suda 1908–1913. Minstar pravde u crnogorskoj Vladi 1913–1915.

Advokat na Cetinju (1917) i predsjednik Velikog suda u Podgorici od 1919.

Njegovi značajniji radovi su: *Poznavanje zakona* (sa Ž. Dragovićem, Cetinje 1916); *O pravosuđu u Crnoj Gori* (Arhiv za pravne i društvene nauke III/1923); *Nadležnost šerijatskih sudova* (objavljen i u časopisu *Almanah* 11–12/2000).

Preminuo na Cetinju, 1925.

*

Gavrilo CERVIĆ

Rođen u Tušini, Šavnik, 27. 06. 1877. Osnovnu školu pohađao u Šavniku i Nikšiću, a gimnaziju u Užicu i Beogradu. Studije

pravnih nauka pohađao u Beogradu, a završio u Zagrebu. Pisar u Okružnom sudu u Nikšiću od 1902. Sekretar Velikog suda na Cetinju, a od 1905. predsjednik Oblasnog suda u Baru i sudija Velikog suda. Potpredsjednik Crnogorske narodne skupštine (1914). Ministar prosvjete i crkvenih djela 1914–1915. Ministar pravde (1907) i član Glavne Državne Kontrole.

Učesnik Bombaške afere 1907. Poslije 1918, advokat u Nikšiću.

Preminuo 1954.

*

Savo CEROVIĆ

Rođen u Tušini – Šavnik, 1866. Po završetku gimnazije na Cetinju, studirao je pravne nauke u Beogradu i Zagrebu, aktivno učestvujući u javnom životu. Jedno vrijeme proveo živeći s porodicom u Tuzli.

Konzularni službenik u Skadru. Sudija Velikog suda. Bio je izuzetan govornik čije su bešede rado slušane. Predsjednik Velike Narodne skupštine koja je 16. 11. 1918. proglasila prisajedinjenje Crne Gore Srbiji.

Umro je 1942. u Beogradu, đe je i sahranjen.

*

Janko DRLJEVIĆ

Rođen oko 1880. Gimnaziju završio u Senjskoj Rijeci i Sremskim Karlovcima (1899), a pravne nauke završio na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudija, državni tužilac i narodni poslanik.

Sudija Oblasnog suda u Podgorici. Upravitelj varoši Cetinja i oblasni upravitelj. Predsjednik Organizacionog odbora svečane promocije proglašenja Knjaževine Crne Gore za Kraljevinu, 1910. Član Naročitog suda za suđenje anarhističnih zločina, u Bombaškom procesu iz 1907. đe je kao isljednik i zastupnik tužbe postavljen za člana Oblasnog suda u Podgorici.

Član Velikog suda (1909). Poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore za Kapetaniju donjomoračku (1909–1911).

Strijeljan od njemačkog okupatora u Kolašinu, 1944.

*

Mitar ĐUROVIĆ

Rođen u Dupilu, Crmnica. Završio Pravni fakultet u Beogradu. Predsednik Oblasnog suda u Nikšiću.

Sudija Velikog suda (1905). Ministar finansija u Vladi Knjaževine Crne Gore, 1906. Narodni poslanik („klubaš“).

Učesnik u Bombaškoj aferi (1907).

Premينو u Beogradu, 27. 12. 1919.

*

Bajo GARDAŠEVIĆ

Član Velikog suda s koje dužnosti je penzionisan, 1908.

*

Dušan GREGOVIĆ

Rođen 1875. u Kastel Lastvi. Svršio gimnaziju na Cetinju. Završio turski licej *Galata Saraj* i turske pravne škole u Carigradu. Poslije završenih studija postavljen za sekretara Ministarstva spoljnih poslova, zatim za crnogorskog konsula u Skadru, a potom za otpravnika poslova u Carigradu.

Sudija Velikog suda. U Prvoj crnogorskoj skupštini 1905. bio izabran za poslanika, a potom za ministra spoljnih poslova i maršala Dvora.

*

Mihailo IVANOVIĆ

Rođen na Medunu 1874. Završio gimnaziju u Beogradu, a studije pravnih nauka u Zagrebu. Bio sudski sekretar Oblasnog suda u Nikšiću, sekretar Velikog suda, a potom član-sudija Velikog suda od 1906. i ponovo poslije 1912. Penzionisan 1918.

Ministar unutrašnjih djela 1906–1907. Poslanik u Narodnoj Skupštini Kravljevine Crne Gore, 1906. Učesnik Bombaške afere 1907. Amnestiran. Predsjednik Petrovdanskog sabora, 12. 07. 1941. Bio razočaran prisajedinjenjem Crne Gore Srbiji (1918). Nakon Drugog svjetskog rata osuđen za saradnju sa okupatorom, pa pomilovan.

Premينو u Herceg Novom. 1949. godine.

*

Pero M. JOVIĆEVIĆ

Sudija Velikog suda s koje dužnosti je penzionisan 1907.

*

Šćepo KUSTUDIJA (KUSTUDIĆ)

Rođen 1855. Sin njeguškog barjaktara Petra F. Kustudije, poginulog na Ostrogu, 1852. Duže vremena je bio upravitelj dvora Nikole I na Cetinju. Predsjednik Opštine varoši Nikšića.

Član Velikog suda, u kom svojstvu je bio u sastavu crnogorske državne delegacije u Turskoj, 13. 07. 1879.

„Cio je svoj život posvetio javnom radu i svugdje bio među prvima u svakom kulturnom poduzeću u Crnoj Gori, kao što je to i očekivati od sina ove čestite Kuće crnogorske“ (*Glas Crnogorca*, br. 26 od 03. 09. 1917, str. 2, u nekrologu povodom njegove smrti).

Premينو, 1917.

*

Jovan LAZOVIĆ

Rođen 18. 10. 1854, Ubli, Kući. Okružni podgorički kapetan 1876–1878. Sin Puniše Đurova. Veliki poznavalac crnogorskoga običajnog prava i vrsni znalac arbanaškoga običajnog prava i Kanuna Leke Dukadinija. Autodidakt. Bio je lični izvjestitelj dr Valtazaru Bogišiću, kao ministru pravde, po pitanjima običajnoga arbanaškoga prava u Malesiji o ustanovama iz nji-

hovog običajnog prava iz Kanuna Leke Dukadinija, o čemu je 1894. napisao posebni izvještaj Valtazaru Bogišiću, na osnovu kazivanja Sokolj Bace, arbanaškoga glavara iz Grude – Malesije, što se smatra velikim doprinosom u upoznavanju ustanova običajnog prava Albanaca.

Bio je sudija Velikog suda, od 1896. odakle je i penzionisan 1908.

Završio je Bogosloviju na Cetinju 1876. Sekretar, član i predsjednik Okružnog suda u Podgorici. Imao je dva sina i dvije šćeri. Njegova šćer Julija je prva fakultetski obrazovana žena u Crnoj Gori – završila je pravni fakultet u Petrogradu, 1906. Bio je prirodno nadaren i učen, pravedan i gospodstven.

Premинуo je u Batumu, Rusija 19. 04. 1915.

*

Šćepan – Šćepo MARTINOVIĆ

Rođen je u Bajicama, 1857. u junačkoj porodici. Poslije osnovne škole završava Bogoslovsko–učiteljsku školu i postaje učitelj u Bjelicama. Učestvuje u oslobodilačkim ratovima 1876–1878. i prvi je narodni učitelj u oslobođenom Nikšiću. Sekretar je vojvode Šaka Petrovića, guvernera u oslobođenom Nikšiću. Sudija i predsjednik Oblasnog suda u Nikšiću.

Član Velikog suda, na Cetinju. Poslije 1905. biran za narodnog poslanika u Narodnu skupštinu Knjaževine Crne Gore za Kapetaniju trebješku. Jedan od najboljih poznavalaca crnogorskoga običajnog prava. Penzionisan kao velikosudija, 1914.

Premинуo u Nikšiću, 1934.

*

Miloš MARKOVIĆ

Član Velikog suda. Rođen u Piperima. Bio je sudija Oblasnog suda u Podgorici 1908. i sudija Oblasnog suda na Cetinje, 1910. Pravezastupnik od 27. 06. 1914.

*

Janko MILIĆ

Sin Vukana i unuk Bora Stanojeva, glasovitih bjeličkih prvaka. Velikosudija. Kao sudija Velikog suda bio je član Naročitog suda za suđenje anarhističkih zločina, obrazovanog 24. 11. 1907. (*Glas Crnogorca*, 05. 12. 1907).

Poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore za Kapetaniju čevsko–bjeličku od 1906. do 1910. i njeni privremeni predsjednik, 1909. Član Financijalnog odbora.

Nađen je mrtav, pod nerasvijetljenim okolnostima, 1919. g.

*

Jevto Miletin NIKOLIĆ

Rođen u OZRINIĆIMA, Nikšić, 1836. Barjaktar i kapetan Lukovske kapetanije. Istakao se junaštvom u crnogorsko–otomanskom ratu 1862. Učestvovao u oslobodilačkim ratovima 1886–1888. komandujući Župsko–lukovskim bataljonom. Predsjednik Oblasnog suda u Nikšiću.

Član Velikog suda na Cetinju i okružni načelnik u Nikšiću. Jedan od najmudrijih Crnogoraca i najboljih poznavalaca običajnog prava, koji je lično pomagao Valtazaru Bogišiću kao konsultant u izradi Opšteg imovinskog Zakonika za Knjaževinu Crnu Goru.

„Čovjek visokog morala, lucidnog duha i vazda trezven i dosetljiv a sunce ga nikad nije zateklo u postelji“ (M. Vujačić).

Preminuo u Nikšiću, 1899. „ali nije umrla njegova riječ“.

*

Serdar Rade Turov PLAMENAC

Rođen u Boljevićima, Crmnica, 1842. Crnogorski serdar (1862). Osnovnu školu pohađao u Paštrovićima, a 1858. prima se državne dvorske službe, đe vodi protokol molbenica crnogorskom knjazu. Učestvovao u oslobodilačkim ratovima 1876–1878. Sudija Velikog suda. Predsjednik Glavne Državne Kontrole.

Objavio je brošuru *Crna Gora i Skenderija* (1911) i memoarske spise *Moje uspomene* (1907).

Preminuo u Boljevićima, 1919.

*

Risto POPOVIĆ

Rođen na Cetinju, 1871. đe je završio osnovnu i srednju školu. Pravni fakultet okončao u Beogradu. Od 1894. visoki državni činovnik, pogranični sekretar u Jezerima i sekretar Valtazara Bogišića kao ministra pravde. Bio sudija Cetinjskog Oblasnog suda i predsjednik Oblasnog suda u Baru.

Sudija Velikog suda na Cetinju 1913–1915. Poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore za Kapetaniju jezersko–šaransku, 1907–1911. Ministar finansija 1913–1915. i ministar unutrašnjih djela 1915–1916. Predsjednik Crnogorske Vlade 1914.

Poslije Prvog svjetskog rata – advokat i poslanik u Narodnoj Skupštini Kraljevine SHS, kao pristaša Crnogorske stranke za Srez cetinjski.

Preminuo u Beču 1924, a sahranjen na Cetinju.

*

Serdar Jagoš RADOVIĆ

Rođen u Martinićima, Danilovgrad, 1847. Serdar (nasljedno – otac Blažo) i senator. Pisar u Načelstvu bjelopavličkom. Načelnik Načelstva u Danilov Gradu 1874–1879.

Član Velikog suda 1879–1902. Izvjestitelj o običajnom pravu za Bjelopavliće i Brda na Upitnik Valtazara Bogišića povodom donošenja Opšteg imovinskog Zakonika i član Odbora za pretresanje i pregledanje cjelokupne osnove ovog Zakonika. Valtazar Bogišić je posebno isticao njegovu mudrost i veliko poznavanje običajnoga crnogorskog prava. Učesnik oslobodilačkih ratova 1876–1878, balkanskih i Prvog svjetskog rata.

Mudar, tih, dobrodušan i pravedan sudija.

Preminuo u Martinićima, 1919.

*

Marko RADULOVIĆ

Rođen u selu Pažići, Bjelopavlići, Danilovgrad, 1866. đe završava osnovnu školu i gimnaziju. Pravni fakultet završava u Beogradu 1893. kad se vraća u Crnu Goru, i sa sobom dovodi čitavu plejadu mlađih pravnika (Labud Gojnić, Risto Popović, Milo Dožić, Miloš Šaulić i Mitar Đurović) da se stave u službu crnogorskog otečestva.

Postavljen je za sekretara tek osnovanog Ministarstva pravde na Cetinju 1893. i bio desna ruka ministru pravde dr Valtazaru Bogišiću, na planu reforme crnogorskog sudstva i državne uprave. Pripadao je sloju najobrazovanijih i najiskusnijih predstavnika crnogorskog pravosuđa. Narodni sudija, prosvjetitelj i vaspitač. Predšednik Oblasnog suda u Podgorici 1903. Član Državnog Savjeta 1905. Poslanik, po položaju (virilni) u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore. Godine 1906. biva biran za predšednika prve crnogorske vlade ponikle iz parlamenta, nakon što je ustavni kabinet Lazara Mijuškovića demisionirao.

Bavi se advokaturom 1908–1913, nakon čega biva postavljen za člana-sudiju Velikog suda na Cetinju. Primio se dužnosti ministra pravde u kabinetu Lazara Mijuškovića, krajem 1915. Krajem 1918. interniran u Mađarsku, a potom u Austriju. Nakon povratka biva penzionisan i vraća se advokatskoj profesiji. Od 1924. do 1931, bio na položaju predšednika Velikog suda u Podgorici.

*

Andrija RAĐENović

Član Velikog suda.

Bio je predšednik Oblasnog suda na Cetinju i v.d. predšednika Oblasnog suda u Baru (1911). Osnivač Udruženja „Branko Radičević“.

*

Janko SPASOJEVIĆ

Rođen u Andijevici, 1871. Završio Duhovnu akademiju u Moskvi i Pravni fakultet u Petrogradu. Predsjednik Glavne Državne Kontrole (v.d.) Poslanik Crnogorske Narodne Skupštine 1906. Advokat od 1909–1913.

Član Velikog suda od 1913 do Prvog Svjetskog rata 1914. Ministar pravde u Vladi Andrije Radovića 1916–1917. Član Izvršnog Odbora za ujedinjenje Srbije i Crne Gore. Organizator Podgoričke skupštine koja je izbrisala Crnu Goru i crnogorsku naciju sa političke karte čovječanstva.

Preminuo u Beogradu, 1955.

*

Miloš ŠAULIĆ

Rođen na Jezerima, Žabljak, 1873. Osnovnu školu završio na Žabljaku, gimnaziju pohađao na Cetinju, Sremskim Karlovcima i Beogradu. Završio Pravni fakultet u Beogradu, đe je bio advokatski pripravnik. Sekretar Velikog suda 1899. Sekretar Ministarstva pravde 1902.

Član Velikog suda u njegovom prvom sastavu školovanih pravnika postavljen Ukazom Knjaza Nikole 1902. Zastupnik ministra pravde 1903–1904 i desna ruka ministra prave Luja Vojnovića u kreaciji i sprovođenju sudskih i upravnih reformi.

Preminuo na Cetinju, 19. 09. 1904.

*

Pavle VUJISIĆ

Član Velikog suda. Predsjednik Oblasnog suda u Kolašinu i član Naročitog suda za suđenje anarhističkih zločina (1907) u kome vrši procesnu dužnost isljednika i zastupnika tužbe.

Narodni poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore za varoš Kolašin (1912).

*

Dušan VUKOTIĆ

Rođen na Čevu, 1874. Osnovnu školu završio u rodnom mjestu, a gimnaziju učio na Cetinju i Kotoru. Završio Pravni fakultet u Pragu. Ministar finansija i građevina i ministar pravde u Vladi Kraljevine Crne Gore. Sudija Velikog suda.

Narodni poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore za Kapetaniju rudinsku, 1907–1911. Predsjednik Glavne Državne kontrole, 1911–1914. Ministar finansija i građevina.

Preminuo na Cetinju, 09. 07. 1916. i sahranjen na Čevu.

*

Stanko VUKOTIĆ

Rođen na Čevu, 1818. Serdar i senator. Kapetan Ozrinički. Stotinaš Garde Knjaza Danila. Tokom Veljeg rata 1876–1878. sa Petrom Vujovićem obavljao dužnost Knjaževskog namjesnika.

Član Velikog suda.

Preminuo na Čevu, 1906. g.

*

Marko A. VUKOTIĆ

Član Velikog suda.

Poslanik u Narodnoj skupštini Knjaževine Crne Gore za Kapetaniju čevsko–bjeličku, 1907–1911.

*

Gavro VUKOVIĆ

Rođen u Lopatama, Lijeva Rijeka, 1852. Crnogorski vojvoda, ministar, velikosudija, predsjednik Državnog Savjeta i poslanik u crnogorskoj Narodnoj Skupštini. Sin proslavljenog vojvode Miljana Vukova Vešovića. Gimnaziju započeo u Nici, a maturirao u Beogradu, 1869. Pravni fakultet u Beogradu završio 1873. Sekretar crnogorskog Senata (1874). Prvi školovani crnogorski pravnik u crnogorskom sudstvu.

Član-sudija Velikog suda, 1875–1879. Član Odbora za pretresanje i pregledanje cjelokupne osnove Opšteg imovinskog Zakonika za Knjaževinu Crnu Goru. Ministar inostranih djela u crnogorskoj vladi 1879–1905. Predsjednik Državnog Savjeta Knjaževine Crne Gore, 1905–1907. Poslanik Narodne skupštine Knjaževine/Kraljevine Crne Gore tokom 1906. i 1914.

Napisao je čuvenu raspravu: *Istorijski razvitak prava svojine od Rimskog doba pa do danas* (Beograd, 1873) i memoarsko djelo *Memoari* (Cetinje, 1996).

Preminuo u Beranama, 1928.

Izvori:

- *Državni arhiv Crne Gore – Fondovi: Veliki sud, Ministarstvo pravde, Senat*
- *Nacionalna biblioteka Đurđe Crnojević, Cetinje*
- *Crnogorski zakonici, 1796-1916, Priredili: dr B. Pavičević, dr R. Raspopović*

Literatura:

- Andrijašević dr Živko, Rastoder dr Šerbo: *Istorija Crne Gore*, 2003.
- *Istorijski leksikon Crne Gore*, urednici: dr Š. Rastoder, dr Ž. Andrijašević, 2006.
- dr Čedomir Bogićević, *Crnogoraki pravno-istorijski rječnik*, 2010.
- dr Čedomir Bogićević, *Istorija crnogorskog sudstva*, 2019.